

การศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนาน ความเชื่อต่อองค์พระธาตุสี่แก้ว เพื่อสร้างการเรียนรู้ในการพัฒนาเด็ก และเยาวชนบ้านสี่แก้วอย่างมีส่วนร่วม

บทคัดย่อ

งานวิจัยและพัฒนาเรื่อง “การศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนาน ความเชื่อต่อองค์พระธาตุสี่แก้วเพื่อสร้างการเรียนรู้ในการพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านสี่แก้วอย่างมีส่วนร่วม” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาและรวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ตำนาน ความเชื่อของชาวบ้านสี่แก้วที่มีต่อองค์พระธาตุสี่แก้ว โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน 2) เพื่อนำองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ตำนาน ความเชื่อ ต่อองค์พระธาตุสี่แก้ว มาออกแบบวิธีการสร้างการเรียนรู้ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านสี่แก้วอย่างยั่งยืน

วิธีวิทยาและเครื่องมือที่ใช้ในการทำงานวิจัยประกอบด้วย การสำรวจ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การศึกษาชุมชน การเสวนากลุ่มและการจัดเวทีชุมชน การใช้แผนที่ทางความคิด (Mind Map) จัดระบบข้อมูลในการจัดเวทีชุมชน ตลอดจนการสัมภาษณ์เชิงลึก ประชากรตัวอย่างและประชากรที่เข้าร่วมทำงานวิจัยในครั้งนี้ ประกอบไปด้วย ผู้นำชุมชนทั้งผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำทางธรรมชาติ ปราชญ์ชาวบ้าน เยาวชน ครูโรงเรียนบ้านสี่แก้วและโรงเรียนบ้านเหล่าขาม นายกและนักวิชาการจากเทศบาลตำบลสี่แก้วและชาวบ้านสี่แก้ว รวมจำนวน 60 คน

ผลจากการทำงานวิจัยพบว่า 1) ชุมชนบ้านสี่แก้วเป็นชุมชนโบราณที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อน โดยมีการขุดพบภาชนะดินเผา โครงกระดูกกับเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยโลหะสำริด อีกทั้งยังพบร่องรอยของคูน้ำคันดินล้อมรอบ ประกอบกับการสร้างองค์พระธาตุสี่แก้วมีความเกี่ยวข้องกับตำนาน “อุรังคธาตุ” (Urangadhat) ซึ่งเป็นตำนาน การสร้างพระธาตุพนมที่จังหวัดนครพนม 2) ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ด้านตำนาน ความเชื่อที่ชาวบ้านมีความศรัทธาต่อองค์พระธาตุสี่แก้วสามารถสร้างพลังในการต่อรองให้เทศบาลตำบลสี่แก้ว หันกลับมาทบทวนข้อมูลด้านการจัดงานประเพณีชุมชน ซึ่งในที่สุดจึงมีนโยบายให้มีการจัดงานประเพณีไหว้พระธาตุสี่แก้วแบบเดิม โดยก่อนหน้านี้มีการจัดงานไหว้พระธาตุสี่แก้วร่วมกับงานเทศกาลสงกรานต์ 3) ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นำมาสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับเยาวชน โดยให้เยาวชนจัดทำสื่อวีดิทัศน์เผยแพร่ภายใต้ชื่อ “สารคดีสี่แก้ว” และ 4) กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลด้านประวัติศาสตร์และการจัดกิจกรรมในช่วงของการทำงานวิจัย เป็นวิธีการสร้างการเรียนรู้ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการ “สร้างคน” ในชุมชนให้เป็นนักพัฒนาที่สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากกระบวนการทำงานวิจัย มาต่อยอดการดำเนินกิจกรรมโครงการพัฒนาภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ : พระธาตุสี่แก้ว การเรียนรู้ สารคดีสี่แก้ว อุรังคธาตุ

หัวหน้าคณะวิจัย

นราวิทย์ ดาวเรือง

โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ที่อยู่ : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ต.ขามเรียง อ.กันทรวิชัย

จ.มหาสารคาม 44150

Email : phi_dao76@hotmail.com

The Historical Study of the Belief towards Prathat Sikaew (Relic of the Buddha) in order to Strengthen Participatory Learning Process of Sikaew's Juvenile

Abstract

The historical study of the belief towards Prathat Sikaew (relic of the Buddha) in order to strengthen participatory learning process of Sikaew's juvenile bases on the qualitative paradigm which centrals to the process of Participatory Action Research (PAR). The objectives of the study are; 1) to collect historical stories, legends and beliefs related to Prathat Sikaew by the participatory learning process. 2) to establish participatory learning process embedded in indigenous knowledge of the community history, legend and beliefs related to Prathat Sikaew in order to provide sustainable development for Sikaew's juvenile and its community.

Methodology and research tools employed in the study are survey, participatory observation, field study, group discussion, community discussion, mind mapping, in-depth interview. Participants in the study are 60 people who are official and local community leaders, indigenous wise men, juvenile, academia from Sikaew sub-district administrative organization, teachers from Ban Sikaew and Ban Lao Kam School.

The result of the study revealed information on 1) Sikaew history community where used to be a prosperous ancient community as its evidences was found i.e. earthenware, skeletons, bronze utensils and moats. It is found that Sikaew community and its history related to the legend of Urangadhat of Prathat Pranom establishment. 2) Information on history, legend and belief related to Sikaew pagoda enable to enhance awareness to the community impact. In this light, the community's indigenous knowledge generates legitimate power to negotiate with the state power of Sikaew sub-district administrative organization in terms of revisiting the significance of Prathat Sikaew worship ceremony in a traditional way as in the past this ceremony was occasionally held with Songkran festival. 3) Community history and indigenous knowledge are projected and put in the learning process in a form of "Sikaew Documentary" in which juvenile of Sikaew participated in the production process. 4) The participatory learning process emerged through local history and indigenous wisdom is crucial device to enhance sustainable development to Sikaew community and juvenile.

Key word : Prathat Sikaew, learning process, Sikaew documentary, Urangadhat

Head of Research Team

Narawit Daorueang

Museum of Mahasarakham University

Address : Mahasarakham University,

Khamriang Sub-District,

Kantarawichai District,

Maha Sarakham 44150

Email : phi_dao76@hotmail.com

บทนำ

มนุษย์ทุกชาติทุกภาษาต่างก็มีสิ่งที่เหมือนกัน นั่นคือ วัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงวิถีชีวิตของคนที่อยู่ในสังคมเดียวกันแต่วัฒนธรรมของคนแต่ละกลุ่มแต่ละสังคมต่างก็มีรูปแบบและวิถีทางที่ไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายอย่าง เช่น การอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ต่างกันและความเป็นมาทางประวัติศาสตร์แตกต่างกัน

อย่างไรก็ตามลักษณะอย่างหนึ่งที่มีอยู่ในวัฒนธรรมมนุษย์ คือ การมีประเพณี ซึ่งหมายถึงการทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างสืบเนื่องเป็นที่ยอมรับจากคนเป็นเวลานานหลายชั่วคน มีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งมาสู่รุ่นหนึ่ง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็ไม่ได้หมายความว่าบรรดาคำที่เป็นประเพณีทั้งหลายจะต้องคงอยู่โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงและหมดสิ้นไป ประเพณีจะยืนอยู่ได้นานเท่าใดนั้นขึ้นอยู่กับคนในสังคมที่เห็นและรู้สึกว่ายังมีความหมายและความสำคัญต่อการอยู่เป็นพวกเดียวกัน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2553)

เฉกเช่นที่บ้านสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีบริบทชุมชนเป็นชุมชนโบราณในยุคสมัยทวารวดี ที่ปรากฏหลักฐานร่องรอยของคูน้ำคันดินล้อมรอบ และการขุดค้นพบโบราณวัตถุนอกจากนี้ยังมีพระธาตุสีแก้ว โดยชาวบ้านเชื่อว่ามีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับพระธาตุพนมที่จังหวัดนครพนม ความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุสีแก้ว จึงก่อให้เกิดระบบความเชื่อด้านพิธีกรรมทางศาสนา และไสยศาสตร์ที่ส่งผลต่อความมั่นคงทางจิตใจและความเป็นปึกแผ่นทางสังคมมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษซึ่งได้สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นและปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างเคร่งครัด

อย่างไรก็ตามเมื่อชุมชนบ้านสีแก้วมีการปรับเปลี่ยนเพื่อเข้าสู่สังคมสมัยใหม่จึงทำให้คนยึดมั่นในหลักของความเชื่อเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น ความเป็นปัจเจกบุคคลเริ่มเด่นชัดขึ้นมาภายในชุมชน และชาวบ้านเชื่อว่าความสำเร็จที่เกิดขึ้นมาไม่ได้ขึ้นอยู่กับอิทธิพลของวัฒนธรรมประเพณีแล้ว ประเพณีพิธีกรรมในระบบความเชื่อที่มีอยู่แทบหมดความหมายต่อความมั่นคงทางด้านจิตใจ และเปลี่ยนไปในรูป

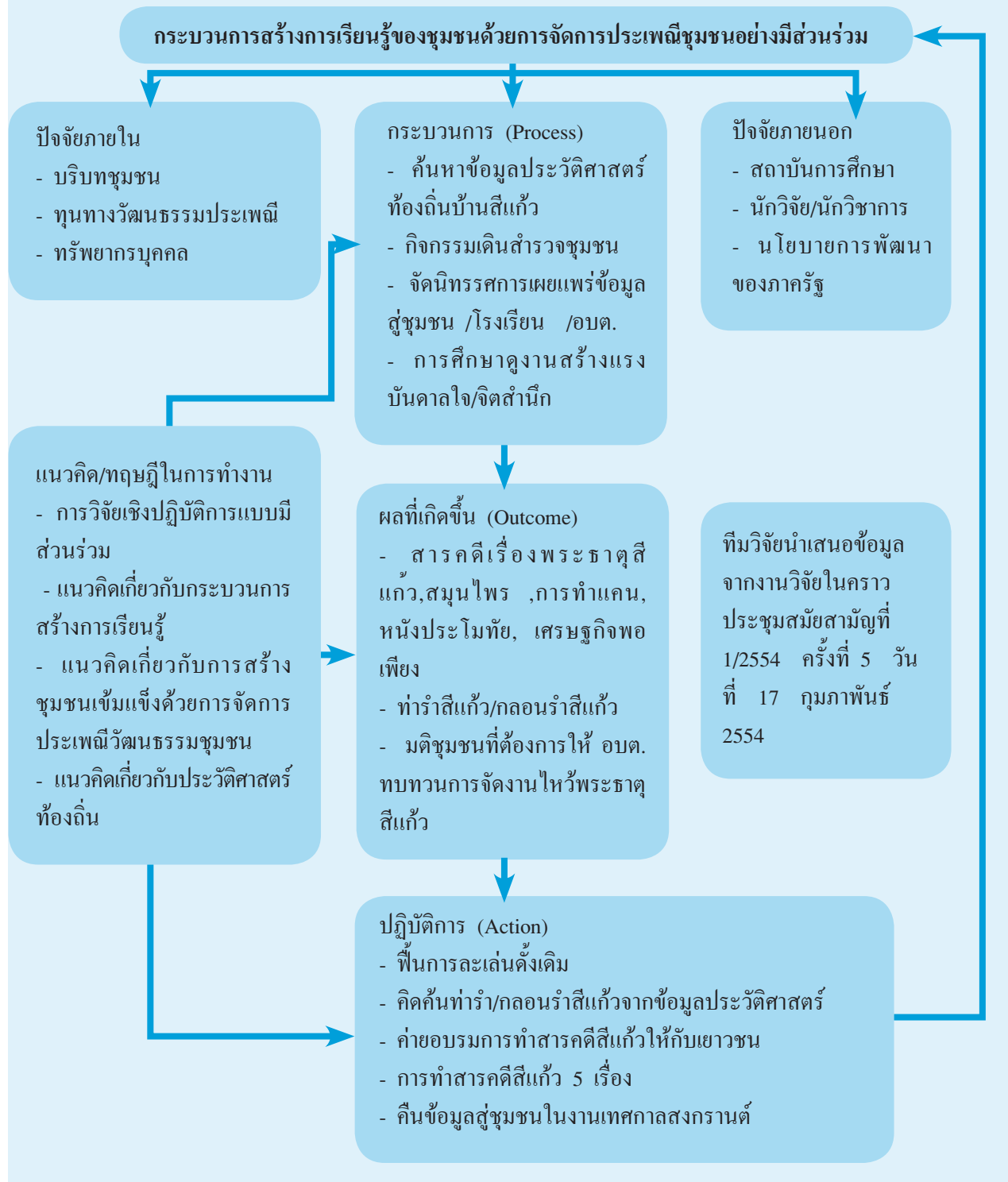
บรรยากาศประเพณีไหว้พระธาตุสีแก้วหลังจากแยกจากงานสงกรานต์

แบบของการสังสรรค์ทางสังคมเพื่อให้ได้รับการยอมรับ เกิดความสนุกสนานและการพักผ่อนหย่อนใจหรือไม่ก็เพื่อความทรงจำที่ดีให้คนระลึกถึงอดีตที่ผ่านมา

ทั้งนี้สภาพสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผ่านและส่งผลกระทบต่อชุมชนบ้านสีแก้วอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ระบบทุนนิยมทำให้ต่างคนต่างดิ้นรนเพื่อหาทางอยู่รอด มีการอพยพประชากรเพื่อไปทำงานต่างถิ่นมากขึ้น คนในชุมชนมีเวลาในการทำกิจกรรมร่วมกันน้อยลง จึงส่งผลให้วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามบางอย่างหายไปจากชุมชน โดยเฉพาะประเพณีไหว้พระธาตุสีแก้วและพลังความเชื่อที่ชาวบ้านมีต่อองค์พระธาตุสีแก้วเริ่มลดลง กอปรกับหน่วยงานในระดับท้องถิ่นได้ปรับเปลี่ยนวันเวลาและรูปแบบของประเพณีไหว้พระธาตุสีแก้วจากเดิมอยู่ในช่วงเดือน 3 (เดือนกุมภาพันธ์) ของทุกปี ให้มาจัดงานร่วมกับวันสงกรานต์ ซึ่งเป็นการทำลายวัฒนธรรมประเพณีอันศักดิ์สิทธิ์ที่ชุมชนมีอยู่อย่างสิ้นเชิง นอกจากนี้ยังส่งผลด้านลบต่อเยาวชน โดยเฉพาะการแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวไม่มีสัมมาคารวะ การก่อเหตุทะเลาะวิวาทขกพวกตีกันกับชุมชนใกล้เคียงหรือผู้ที่มาร่วมงานไหว้พระธาตุสีแก้ว

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยและชาวบ้านสีแก้วอันประกอบไปด้วย ผู้รู้ ผู้นำชุมชน ครู และกลุ่มเยาวชน จึงได้เริ่มทบทวนสิ่งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนที่ส่งผลโดยตรงต่อประเพณีอันศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่คู่กับชุมชนมาหลายชั่วอายุคน มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมจนน่าเป็นห่วง พร้อมทั้งการหาแนวทางสร้างภูมิคุ้มกันให้เด็กและเยาวชนบ้านสีแก้วอยู่อย่างเท่าทันในกระแสของการเปลี่ยนแปลงอัน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

รวดเร็วของโลกได้ โดยเชื่อว่า “กระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้านการจัดการประเพณีชุมชนอย่างมีส่วนร่วม” จะเป็นแนวทางการสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับชุมชน ตลอดจนการพัฒนากลุ่มเด็กและเยาวชนของชุมชนบ้านสีแก้วอย่างยั่งยืนต่อไป

แนวคิดทฤษฎีและกรอบแนวคิดการวิจัย

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษาวิจัยมีดังนี้

1) แนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ให้ความสำคัญกับการให้ความหมาย วิธีการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่สามารถนำมาสร้างสำนึก และกระตุ้นให้ชาวบ้าน

เกิดจุดร่วมเดียวกัน เช่น งานของฉลอง สุนทรวาณิชย์ (2539: 1-2) ธิดา สารยา (2539) ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ (2542 : 14-15)

2) การสร้างชุมชนเข้มแข็งด้วยการจัดการประเพณีวัฒนธรรมชุมชน ของศิริทิพย์ ยวนกระโทก (มติชน : 19 พ.ค.2551) ที่กล่าวถึงการใช้วัฒนธรรมสร้างชุมชนเข้มแข็งของชาวกูยในพื้นที่บ้านม่วงหวาน-บ้านโคกเจริญ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ นอกจากนี้พรรณา โสคติพันธุ์และคนอื่น กล่าวถึงการใช้วัฒนธรรมศาลโตนด เพื่อนำไปสู่กระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็ง (2547 : 181) และทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน (2550 : 299) ของ นภาพรณี หะวานนท์และคณะ

3) แนวคิดเกี่ยวกับการทำงานแบบมีส่วนร่วม ของ กาญจนา แก้วเทพ ที่นำเสนอวิธีวิทยาของการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในจดหมายข่าว งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 ประจำเดือน มกราคม-กุมภาพันธ์ 2552 หน้า 29 สุรางค์ จันทวานิช (2531:67) ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติการ (Action) และการมีส่วนร่วม (Participation) ของชุมชนในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนกระทั่งสิ้นสุดการวิจัย และพีรธร บุญยรัตน์และคนอื่นๆ ในกระบวนการทำงานในชุมชนแบบมีส่วนร่วม (2552 : 71)

4) แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการสร้างการเรียนรู้ของ ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ที่กล่าวไว้เมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2555 ในการเสวนาชุมชนพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติว่า “หากจะสร้างการเรียนรู้ต้องตั้งคำถามเสมอว่า 1) จะทำเรื่องการเรียนรู้ของใคร 2) จะจัดให้ใครเรียนรู้ และ 3) เรียนรู้ไปเพื่ออะไร

5) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เนื้อหาในงานวิจัยของ พรธณิกา ฉายากุล. วิจัยเรื่องการศึกษาประวัติศาสตร์ ดำเนินความเชื่อต่อองค์พระธาตุสี่แก้วเพื่อสร้างการเรียนรู้ในการพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านสี่แก้วอย่างมีส่วนร่วม (2553 :11)

วิธีการดำเนินงานวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Quantitative Research) ที่ได้นำวิธีวิทยาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) และกระบวนการทางประวัติศาสตร์เข้ามาช่วยในการศึกษาและ

สืบค้นข้อมูล เพื่อการพัฒนาให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งในด้านการจัดการประเพณีไหว้พระธาตุสี่แก้ว รวมทั้งการสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับเยาวชน นำไปสู่การแก้ไขปัญหาเรื่องการมีสัมมาคารวะ ให้ความเคารพผู้อาวุโส ตลอดจนการทะเลาะวิวาทที่เกิดขึ้นในงานประเพณีไหว้พระธาตุสี่แก้ว ซึ่งการดำเนินโครงการวิจัยใช้ระยะเวลา 16 เดือน โดยเริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2551 ถึง ธันวาคม 2552

พื้นที่ในการทำงานวิจัย คือ ชุมชนบ้านสี่แก้ว ตำบลสี่แก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

ประชากรที่มาร่วมในการทำงานวิจัย ประกอบไปด้วย ผู้นำชุมชน ผู้นำทางธรรมชาติ ปราชญ์ชาวบ้าน ชาวบ้านทั่วไป เด็กและเยาวชน จำนวน 20 คน ครูโรงเรียนบ้านสี่แก้วและโรงเรียนบ้านเหล่าขาม จำนวน 5 คน เจ้าหน้าที่จากองค์การบริหารส่วนตำบลสี่แก้วจำนวน 2 คน และเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลประจำตำบลจำนวน 2 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการทำวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ 1) การจัดเวทีเสวนากลุ่มโดยใช้แผนที่ทางความคิด (Mind map) เป็นเครื่องมือ 2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interviews) โดยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือ 3) แผนที่ชุมชน 4) เส้นเวลา (Time line) ในการศึกษาบริบทและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 5) การศึกษาดูงานนอกสถานที่

การวิเคราะห์ข้อมูล เกิดขึ้นจากการสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านการจัดการประเพณีชุมชนจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสำรวจและการสังเกต ตลอดจนการใช้เวทีเสวนากลุ่มเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลรวมนำข้อมูลที่ได้อาจจัดระบบและถ่ายทอดแบบพรรณนาความ

ขั้นตอนการดำเนินงาน มีดังนี้

1) ลงพื้นที่เพื่อค้นหาประเด็นหรือโจทย์วิจัยโดยจัดเวทีเสวนากลุ่ม และวางแผนการทำงานร่วมกับชุมชน

2) ชี้แจงโครงการต่อชุมชนอย่างละเอียดเพื่อสร้างความเข้าใจในการทำงานร่วมกัน

3) ศึกษาบริบทชุมชนและประวัติศาสตร์ของชุมชนอย่างละเอียด โดยการจัดเวทีเสวนากลุ่มเพื่อสืบค้นข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลไปพร้อมๆ กันในระหว่างการสืบค้นข้อมูลมีการสอดแทรกกิจกรรมต่างๆ เพื่อดึงดูดเยาวชนให้เข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด เช่น คนตรีเสริมพลัง ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร ผู้เฒ่าเล่าให้เด็กฟัง การทำผังชุมชนจากฐานใหญ่สู่ฐานเล็ก เป็นต้น

4) ศึกษาฐานานอกสถานที่ ณ กู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ดและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้เยาวชนและทีมวิจัย

5) ทดลองปฏิบัติการ (Action) ในงานไหว้พระธาตุสี่แก้วโดยรื้อฟื้นการเล่นดั้งเดิม การฟ้อนรำทำรำสี่แก้ว นิทรรศการให้ความรู้เรื่องประเพณีไหว้พระธาตุ

6) เวทีสรุปผลการปฏิบัติการเพื่อวิเคราะห์จุดแข็ง-จุดอ่อน โอกาสและภัยคุกคาม (Swot) ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน

7) อบรมการทำสารคดีให้กลุ่มเยาวชนและจัดทำสารคดีบ้านสี่แก้ว เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนออกสู่สาธารณะ

8) เวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชนและการต่อยอดการทำงาน

ผลการวิจัย

ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานวิจัยทำให้ทราบถึง

1. บริบทชุมชนบ้านสี่แก้ว

ชุมชนบ้านสี่แก้วอยู่ห่างจากตัวจังหวัดร้อยเอ็ดประมาณ 11 กิโลเมตรโดยเดินทางไปตามถนนสายร้อยเอ็ด – มหาสารคาม จากนั้นเลี้ยวขวาเข้าหมู่บ้านอีกประมาณ 6 กิโลเมตร ชุมชนบ้านสี่แก้วมีลักษณะภูมิประเทศทางด้านทิศตะวันตกเป็นเนินดินสูงและเป็นที่ราบลุ่มสลับกับที่สูงลาดเอียงมาทางด้านทิศตะวันออกของชุมชน ส่วนทางด้าน

ทิศเหนือและทิศใต้เป็นที่ราบลุ่มที่อุดมสมบูรณ์ โดยมีหนองน้ำรอบๆชุมชนหลายแห่ง ได้แก่ หนองยาง หนองยา หนองใหญ่ หนองแวง เป็นต้น ซึ่งหนองยางและหนองยาเชื่อมต่อกันเป็นสายน้ำยาวประมาณ 200 เมตร มีการสันนิษฐานว่า เป็นร่องรอยของคูน้ำคันดินที่ยังคงปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน

จากการศึกษาและวิเคราะห์แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในเขตพื้นที่ จังหวัดร้อยเอ็ดของ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดร้อยเอ็ดพบว่าชุมชน “บ้านสี่แก้ว” เป็นชุมชนโบราณในวัฒนธรรมทวารวดีที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อน ซึ่งพบว่าเป็นชุมชนที่เคยประกอบอาชีพแบบเกษตรกรรมรู้จักการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ผลิตภาชนะดินเผาไว้ใช้เองภายในครัวเรือน นอกจากนี้ ยังมีการขุดพบโครงกระดูก เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยโลหะสำริด อีกทั้งยังปรากฏร่องรอยของเมืองโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ รวมทั้งภายในชุมชนยังปรากฏพระธาตุที่มีลักษณะการสร้างเลียนแบบองค์พระธาตุพนม แต่มีการย่อส่วนให้มีขนาดเล็กลง และชาวบ้านเชื่อว่าภายในบรรจุอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า ดังนั้นชาวบ้าน สี่แก้วและชุมชนใกล้เคียงจึงเคารพนับถือให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง และเรียกชื่อ “พระธาตุสี่แก้ว” ตามชื่อหมู่บ้านมาจนถึงทุกวันนี้ ทั้งนี้ชื่อบ้านสี่แก้วยังปรากฏในตำนาน (Myth) อูรังคธาตุที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระ

ธาตุพนมและนิทานพื้นบ้านของชาวอีสานเรื่อง “ท้าวผาแดงนางไอ่” อีกด้วย

ความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินวิถีชีวิตของชาวบ้านสี่แก้ว ที่ได้ยึดถือและปฏิบัติเป็นประเพณีสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ความเชื่อดังกล่าวได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยมีความเชื่อว่า พระธาตุสี่แก้วนั้นบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือ

การเสวนากลุ่มย่อยเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลบริบทชุมชน

พระอิริยาฎของพระอรหันต์
ดังนั้นจึงส่งผลให้
พุทธศาสนิกชนในชุมชน
บ้านสีแก้ว เกิดความศรัทธา
เสมือนเป็นนัยว่าองค์พระ
ธาตุสามารถคุ้มครองตนเอง
ให้พ้นจากภัยทั้งปวง จึง
เกิดการกราบไหว้สักการะ
บูชา และอธิษฐานต่อองค์
พระธาตุ ให้บันดาลสิ่ง
ตนเองปรารถนา ในขณะที่
เดียวกันปรากฏการณ์ต่างๆ
ที่เกิดขึ้นในองค์พระธาตุ
ทำให้ชาวบ้านเกิดความ
ศรัทธาอย่างแรงกล้าสืบมา

อย่างไรก็ตาม
สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วง

ปี 2549 ถึงปัจจุบัน ความสำคัญขององค์พระธาตุสีแก้วที่มีต่อชุมชนและประเพณีไหว้พระธาตุสีแก้วถูกลดบทบาทลง ด้วยแนวคิดและประชาคมติขององค์การบริหารส่วนตำบลสีแก้วที่ต้องการประหยัดงบประมาณ โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์และไม่คำนึงถึงประเพณีปฏิบัติของชุมชนที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน ก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านจิตใจ วัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของชุมชน

2. สถานการณ์ด้านความเชื่อและประเพณีไหว้พระธาตุสีแก้ว

ด้วยสภาพสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ส่งผลกระทบโดยตรงกับการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน สีแก้ว ที่กลายเป็นสังคมที่ต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด ชาวบ้านเดินทางไปขายแรงงานในตัวจังหวัดร้อยเอ็ด บ้างก็อพยพไปทำงานต่างถิ่น ทำให้คนในชุมชนมีเวลาในการทำกิจกรรมร่วมกันน้อยลง กิจกรรมชุมชนหรือประเพณีปฏิบัติเริ่มหายไป โดยที่ชาวบ้านไม่รู้ตัวเพราะให้ความสำคัญกับเรื่องปากท้องมากกว่า แม้กระทั่งประเพณีและพลังความเชื่อของชาวบ้านสีแก้วที่เคยปฏิบัติต่อองค์พระธาตุสีแก้วอย่างเคร่งครัดเริ่มคลายตัวลง และสิ่งที่เลวร้ายยิ่งกว่าคือองค์การบริหารส่วนตำบลสีแก้ว ได้รวม

การเดินทางไปศึกษาดูงานและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ณ กู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด

เอางานบุญประเพณีไหว้พระธาตุสีแก้วซึ่งจัดขึ้นในช่วงเดือน 3 (เดือนกุมภาพันธ์) ของทุกปี มาจัดร่วมกันกับงานเทศกาลสงกรานต์คือวันที่ 13 เมษายนของทุกปี โดยเริ่มตั้งแต่ปี 2550² เป็นต้นมา ไม่คิดถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อความรู้สึกของชุมชน และชุมชนไม่สามารถต่อรองและขอรับฟังเหตุผล ได้แต่ยอมรับและปฏิบัติตาม ถึงแม้จะเป็นประเพณีที่ขัดกับความรู้สึกของชาวบ้านในชุมชนก็ตาม

นอกจากนี้ สถานการณ์ในกลุ่มเด็กและเยาวชนของชุมชนบ้านสีแก้วก็ได้ทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น กลุ่มเด็กและเยาวชนที่ไม่ให้ความสนใจไม่รู้จักรื่องราวความเป็นมา ความสำคัญ หรือรากเหง้าของตนเองแล้ว ยังมีการแสดงพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ในชุมชน เช่น พฤติกรรมก้าวร้าว ไม่มีสัมมาคารวะ ไม่เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่เหมือนครั้งในอดีต ทะเลาะวิวาท เป็นต้น เหตุความรุนแรงของการทะเลาะวิวาทมักเกิดขึ้นในงานบุญประเพณีชุมชน โดยเฉพาะงานบุญประเพณีไหว้พระธาตุสีแก้ว ซึ่งเป็นงานบุญประเพณีสำคัญของชุมชนบ้านสีแก้วและชุมชนใกล้เคียง ทั้งนี้ปัญหาที่เกิดขึ้นส่งผลโดยตรงต่อครอบครัวและชุมชน ดังคำพูดที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นห่วงกับเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นจากปากของคุณตาปัด เขวาร์ตัน³ ที่ว่า “..เด็ก

¹นายประสิทธิ์ วิเชียรศาสตร์, ประสนพงษ์ ภูเกิดพิมพ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 73 หมู่ที่ 1 บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2551

²ปัด เขวาร์ตัน, พินทร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่วัดบ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2551

น้อยมันบ่เชื่อคุณใหญ่ ใจมันเป็นมาร และนับมือ งาน ประเพณีสินีหายตายจาก..” (เด็กเริ่มไม่เชื่อคำสั่งสอนของผู้เฒ่าผู้แก่ จิตใจเริ่มดुरายและนับวันงานบุญประเพณีดีๆ เริ่มจะหายไปจากชุมชน) สถานการณ์ด้านความเชื่อและประเพณีไหว้พระธาตุ สีแก้วที่เกิดขึ้น ทำให้นักวิชาการและทีมวิจัยรวมทั้งชุมชนบ้านสีแก้วหาทางออกร่วมกันโดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้นำไปสู่สำนึกร่วมในการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้วยการจัดการประเพณีชุมชน ผ่านรูปแบบกิจกรรมต่างๆ

3. การสร้างกระบวนการเรียนรู้ไปสู่สำนึกร่วมในการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้วยการจัดการประเพณีชุมชน ผ่านรูปแบบกิจกรรมต่างๆ ดังนี้

1) จัดนิทรรศการประวัติพัฒนาการของชุมชนบ้านสีแก้ว วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น ภายในบริเวณพระธาตุสีแก้วและโรงเรียนบ้านสีแก้ว เพื่อสื่อสารให้ชุมชนเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่มีคุณค่าภายในชุมชนของตนเอง และสถานการณ์ด้านงานบุญประเพณีที่กำลังมีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

สิ่งที่ทีมวิจัยมุ่งหวังในการจัดนิทรรศการครั้งนี้คือการก่อให้เกิดสำนึกรักท้องถิ่น ร่วมด้วยช่วยกันอนุรักษ์และสืบสานประเพณีอันดีงามให้คงอยู่คู่ชุมชน นิทรรศการเสมือนเป็นกุศโลบายสะท้อนความล้มเหลวในด้านการบริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ก้าวข้ามและไม่ให้ความสำคัญในประเพณีปฏิบัติของชุมชนที่มีต่อองค์พระธาตุสีแก้ว

2) กลอนรำประวัติศาสตร์และทำรำบ้านสีแก้ว แต่งขึ้นโดยนางสำรวย อินอุ่นโชติ ปราชญ์ชาวบ้าน และอาจารย์ยุรา สว่างวงษ์ เป็นผู้คิดค้นทำรำที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์และพลักรัศของชุมชนบ้านสีแก้วที่มีต่อองค์พระธาตุสีแก้วผ่านทำรำที่แสดงออก ประกอบกับเป็นการเชิญชวนเยาวชนที่สนใจในการแสดงออกให้เข้าร่วมกิจกรรม โดยเฉพาะช่วงของงานบุญประเพณีไหว้พระธาตุสีแก้วนอกจากนี้ทำรำดังกล่าวยังมีการเผยแพร่เข้าสู่กิจกรรมการเรียนการสอนรายวิชานาฏศิลป์ของโรงเรียนบ้านเหล่าขาม และในทุกปี รำสีแก้วเสมือนเป็นตัวแทนของชาวบ้านสีแก้วทุกคนในการแสดงถึงความเคารพต่อความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระธาตุสีแก้วตลอดมา

3) ถ่ายอบรมการทำสารคดี ทีมวิจัยร่วมกับคณะวิทยากรจากทางมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ด้วยมีแนวคิด

ในการสร้างแกนนำเยาวชนในพื้นที่ให้เกิดความเข้มแข็งทางด้านวิชาการคือ เด็กได้รับโอกาสในการเรียนรู้การทำสารคดีซึ่งเป็นการเรียนรู้นอกห้องเรียนที่มีคุณค่าและเกิดประโยชน์กับตัวเด็กมากที่สุด

นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความสามัคคีในกลุ่มเยาวชนให้เกิดขึ้นโดยการสนทนากันเพื่อละลายพฤติกรรม พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัดก็คือการกล้าแสดงออก ความอยากรู้อยากเห็น กิจกรรมต่างๆ ที่เด็กเยาวชนได้เรียนรู้สามารถนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชน เช่น การจัดกิจกรรม เกมส์ การแสดง การทำของที่ระลึก เป็นต้น อันจะก่อให้เกิดรายได้โดยเฉพาะช่วงของงานไหว้พระธาตุสีแก้ว หรืองานประเพณีต่างๆ ของชุมชน

4) ฝึกปฏิบัติการจัดทำสารคดีบ้านสีแก้ว เป็นการนำข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนมาสร้างให้เกิดคุณค่าและสร้างสำนึกให้เกิดขึ้นกับชุมชนอย่างแท้จริง กล่าวคือ

(1) ผลผลิตที่เป็นรูปธรรมจากงานวิจัยเป็นผลงานที่เกิดจากการตกผลึกทางด้านความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตน ซึ่งเนื้อหา เรื่องราว แนวความคิดและวิธีการนำเสนอในสารคดีชุดนี้ล้วนแล้วแต่เป็นผลงานการทำงานร่วมกันของชุมชน

(2) เพื่อสร้างความตระหนักร่วมกันของคนในชุมชนบ้านสีแก้ว จัดสำนึกความเป็นตัวตน (Identity) การเป็นคนบ้านสีแก้ว รวมถึงยังคงไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าที่บรรพบุรุษสีแก้วได้สร้างไว้ เช่น พระธาตุสีแก้ว ความเชื่อความนับถือที่ฝังงมที่มีต่อองค์พระธาตุสีแก้ว ดำเนินเรื่องราวการก่อตั้งชุมชน ภูมิปัญญาด้านศิลปะดนตรี และยาสมุนไพร

(3) เป็นสื่อการเรียนการสอนในโรงเรียน และองค์การบริหารส่วนตำบลสามารถนำไปเป็นสื่อในการประชาสัมพันธ์ชุมชนสู่สาธารณะในงานไหว้พระธาตุสีแก้วทุกปี

5) การศึกษาดูงาน การศึกษาดูงานของทีมวิจัยชาวบ้านและเยาวชนที่บ้านเมืองบัว และภูเก้าสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีวัตถุประสงค์หลักคือ “เรียนรู้เขาเพื่อนำมาปรับใช้กับตัวเรา” เหตุที่เดินทางไปศึกษาดูงานสถานที่ดังกล่าวก็เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านและเยาวชนค่อยๆ อดการทำงานวิจัยภายหลังจากสิ้นสุดโครงการ โดยเฉพาะการศึกษาดูงานที่ภูเก้าสิงห์ ทำให้ชาวบ้านทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในงานวันสงกรานต์ภูเก้าสิงห์ ซึ่งมีความ

คล้ายคลึงกันกับงานไหว้พระธาตุสี่แก้ว ที่จัดรวมกันกับวันสงกรานต์ จึงทำให้งานสร้างถูกกลดบทบาทและความสำคัญลง ดังนั้นชาวบ้านกู่กาสิงห์ จึงลุกขึ้นมาต่อสู้ร่วมกันเพื่อทวงคืนประเพณีดั้งเดิมให้กลับคืนมา ในที่สุดงานสร้างกู่กาสิงห์จึงแยกจากงานวันสงกรานต์

นอกจากนี้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับ มัคคุเทศก์

น้อย เป็นกิจกรรมอีกรูปแบบหนึ่งที่เยาวชนบ้านสี่แก้วและทีมวิจัยประทับใจและสะท้อนออกมาว่าเป็นกิจกรรมที่ควรนำไปเป็นกรณีศึกษาและต้องหาทางผลักดันให้เกิดขึ้นกับชุมชนของตนเองให้ได้

การนำไปใช้ประโยชน์

ผลจากการวิจัยก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนดังนี้

1. ประโยชน์เชิงวิชาการที่เกิดขึ้นกับชุมชน ได้แก่ สารคดีสี่แก้ว 5 เรื่อง ประกอบไปด้วยเรื่อง 1) พระธาตุสี่แก้ว 2) ภูมิปัญญาด้านสมุนไพร 3) ภูมิปัญญาด้านดนตรี (การทำแคน) 4) ภูมิปัญญาด้านศิลปะ (หนังประโมทัย) และ 5) ภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจพอเพียง การทำสารคดีดังกล่าวสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในด้านการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนบ้านสี่แก้ว และโรงเรียนบ้านเหล่าขาม ตำบลสี่แก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อกระตุ้นและสร้างจิตสำนึกรักในท้องถิ่นของตนเองให้เป็นผู้ที่ปฏิบัติดีไม่ก่อปัญหาให้เกิดขึ้นกับชุมชน นอกจากนี้้องค์การบริหารส่วนตำบลสี่แก้ว ได้นำสารคดีสี่แก้วไปใช้ประโยชน์ในการประชาสัมพันธ์หน่วยงานและชุมชนสู่สาธารณะ

2. ประโยชน์เชิงนโยบายที่ส่งผลโดยตรงต่อชุมชน เกิดขึ้นหลังจากงานวิจัยสิ้นสุดลง 2 ปี โดยองค์การบริหารส่วนตำบลสี่แก้วได้ทบทวนผลดีและผลเสียที่เกิดขึ้นจากการรวมงานไหว้พระธาตุสี่แก้วกับงานเทศกาลสงกรานต์เข้าด้วยกัน ประกอบกับการได้รับทราบข้อมูลจากรายงานการทำงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ภายใต้โครงการ

รำสี่แก้ว ใช้ในการบวงสรวงพระธาตุสี่แก้ว

“การศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนาน ความเชื่อต่อองค์พระธาตุสี่แก้วเพื่อสร้างการเรียนรู้ในการพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านสี่แก้วอย่างมีส่วนร่วม” จึงมีมติให้แยกงานบุญประเพณีไหว้พระธาตุสี่แก้ว ออกจากงานเทศกาลสงกรานต์อย่างสิ้นเชิงในคราวประชุมสมัยสามัญที่ 1/2554 ครั้งที่ 5 วันที่ 17 กุมภาพันธ์ 2554 ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลสี่แก้ว โดยให้จัดงานไหว้พระธาตุสี่แก้วในช่วงเดือน 3 (เดือนกุมภาพันธ์) ของทุกปีตามประเพณีดั้งเดิมที่บรรพบุรุษปฏิบัติสืบต่อกันมา ส่วนงานเทศกาลสงกรานต์ให้จัดขึ้นในวันที่ 13 เมษายน ของทุกปี ทั้งนี้เริ่มตั้งแต่ปี 2555 เป็นต้นมา ซึ่งสร้างความภูมิใจให้กับทีมวิจัยและชุมชนบ้านสี่แก้วเป็นอย่างนัก

อภิปรายผล

ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานวิจัยชิ้นนี้เริ่มต้นจากความต้องการของชุมชน ซึ่งนำมาเป็นโจทย์หรือประเด็นในการทำงานวิจัย โดยมีการใช้หลักแนวคิดทฤษฎีการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเข้ามาขับเคลื่อนการทำงาน จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนและนักวิจัยทำงานร่วมกัน จึงก่อให้เกิดความสำเร็จในกระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้วยการจัดการประเพณีไหว้พระธาตุสี่แก้ว ตำบลสี่แก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด อย่างมีส่วนร่วม เยาวชนและชาวบ้านสี่แก้ว ที่มีความพยายามนำข้อมูลจากการทำงานวิจัยมาสะท้อนให้เห็นถึงผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนนโยบายที่ผิดพลาดขององค์การบริหารส่วนตำบลสี่แก้ว ที่รวมเอาประเพณีไหว้พระธาตุสี่แก้วร่วมกับเทศกาล

สงครามด้ว จนทำให้เกิดการกลืนทางวัฒนธรรมโดยไม่รู้ตัว ซึ่งทำให้ความเข้าใจในวิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรมของคนรุ่นหลังผิดไปจากเดิม ตลอดจนการเกิดปัญหาทะเลาะวิวาทของเยาวชนภายในงานทิวความรุนแรงมากขึ้นทุกปี ดังนั้นองค์การบริหารส่วนตำบลสีแก้ว จึงได้กลับมาทบทวนภายหลังจากการเข้าร่วมทำงานวิจัยและทราบข้อมูลตลอดจนผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชน จึงมีมติให้แยกงานบุญประเพณีไหว้พระธาตุสีแก้วออกจากงานสงครามด้วตั้งแต่ปี 2555 อย่างสิ้นเชิง หน่วยงานภายในชุมชนและชาวบ้านสีแก้วจึงร่วมด้วยช่วยกันรื้อฟื้นพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ให้กลับคืนมาเป็นพิธีปฏิบัติของชุมชน การทะเลาะวิวาทของกลุ่มเยาวชนระหว่างหมู่บ้านจึงลดน้อยลงตามลำดับ

อย่างไรก็ตาม การคงอยู่และการสืบทอดประเพณีอันดีงามของชุมชน ต้องอาศัยกระบวนการจัดการที่ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม และในขณะเดียวกันควรได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกอย่างเป็นระบบ เช่น หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการวัฒนธรรม

ประเพณี สถาบันการศึกษา ซึ่งอาจเข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนและถ่ายทอดองค์ความรู้หรือการให้คำแนะนำ บางส่วนบางเรื่อง จึงจะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งด้านแนวความคิดและวิธีการแก้ปัญหา และสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ Keitumetse (2011) ที่กล่าวว่าความร่วมมือของคนในชุมชนในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมถือได้ว่าเป็นแนวทางจัดการวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) นอกจากนี้ข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่น(Local History) ที่สามารถเชื่อมโยงผู้คนในชุมชนให้หันกลับมาเห็นคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นมรดกจากการสั่งสมไว้ให้กับชุมชนของบรรพบุรุษ เพื่อให้คนรุ่นหลังนำเอามรดกทางวัฒนธรรม มาปรับปรุงพัฒนารูปแบบ เพื่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางด้านเศรษฐกิจโดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยวและบริการ ดังนั้นการทำงานในระยะต่อไปจึงถือได้ว่ามีความท้าทายยิ่งนัก อาจกล่าวได้ว่าเป็นโจทย์วิจัยที่น่าสนใจให้นักวิจัยหรือนักพัฒนาเข้ามาสานงานต่อไป

คณะผู้วิจัย :

1. นางสาวพรณิกา ฉายากุล
2. นายพนมศิลป์ พันสถาบขวา
3. นางสาวรยา โสมอินทร์
4. นายชำนาญ ภารา
5. นายปรีสนพงษ์ ภูเกิดพิมพ์
6. นายคำนวน พรเพ็ญรัตน์
7. นางมยุรา สว่างวงษ์
8. เยาวชนและชาวบ้านสีแก้วทุกคน

แหล่งเงินทุน : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. 2553. **คุณลักษณะ&วิธีวิทยางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝายวิจัยเพื่อท้องถิ่น. เชียงใหม่. 64 หน้า.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2533. **ทัศนะนกริต สังคมวัฒนธรรมในวิถีการอนุรักษ์**. ด้านสุทธาการพิมพ์. กรุงเทพฯ. 112 หน้า.
- ศิรินทิพย์ ขวนกระโทก. 2551. **ใช้วัฒนธรรมสร้างชุมชนเข้มแข็งที่บ้านม่วงหวาน-โคกเจริญ**. มติชน 19 พฤษภาคม 2551: 8
- พรณิกา ฉายากุล. 2553. **การศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนาน ความเชื่อต่อองค์พระธาตุสี่แก้วเพื่อสร้างการเรียนรู้ในการพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านสี่แก้วอย่างมีส่วนร่วม**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 115 หน้า.
- พรณิกา โสทธิพันธุ์และคนอื่น. 2547. **วัฒนธรรมतालโตนด เพื่อนำไปสู่กระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็ง**. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 181 หน้า.
- พีรธร บุญยรัตน์พันธุ์และคนอื่น. 2552. **กระบวนการทำงานในชุมชนแบบมีส่วนร่วม**. สถาบันเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน มหาวิทยาลัยนเรศวร. พิษณุโลก. 71 หน้า.
- Keitumetse, S. O. 2011. **“Sustainable development and cultural heritage management in Botswana : towards Sustainable communities,”** Sustainable Development. 19 (1), pages 49-50.

บทปริทัศน์

การศึกษาประวัติศาสตร์ ตำนาน ความเชื่อต่อองค์พระธาตุสี่แก้ว
เพื่อสร้างการเรียนรู้ในการพัฒนาเด็กและเยาวชนบ้านสี่แก้วอย่างมีส่วนร่วม

โดย ดร.ปรีชา อุยตระกูล

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยนครพนม

งานวิจัยเรื่องนี้ใช้สำนึกทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตำนานและความเชื่อต่อองค์พระธาตุสี่แก้วเป็นเครื่องมือสำคัญในการฟื้นฟูประเพณีการไหว้พระธาตุในเดือนสาม สร้างสำนึกและความสามัคคีของคนในท้องถิ่น แก้ปัญหาเด็กและเยาวชน คณะนักวิจัยประกอบด้วยคนจากหลาย ๆ กลุ่ม ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับประเด็นและกลุ่มเป้าหมายของงานวิจัย ทั้งผู้นำทางการ ผู้นำธรรมชาติ ปราชญ์ท้องถิ่น เยาวชน ชาวบ้าน ครูและสมาชิก อบต. รวมประมาณ 30 คน (ในบทความย่อระบุว่า 60 คน)

งานวิจัยที่ใช้วิธีวิทยาแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) จะให้ความสำคัญกับกระบวนการของการวิจัยมากกว่าข้อค้นพบหรือผลที่เกิดจากการวิจัย เพราะกระบวนการวิจัยจะเน้นการร่วมกันพูดคุย แสวงหาเพื่อร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาที่ชุมชนหรือองค์กรเผชิญอยู่ ร่วมกันค้นหาข้อมูล ร่วมกันวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา ร่วมกันแสวงหาทางออกหรือทางเลือกในการแก้ปัญหา เพื่อให้เข้าใจว่าปัญหาที่แท้จริงที่คณะนักวิจัย (ซึ่งส่วนมากก็คือคนที่อยู่ในชุมชนหรือองค์กรที่เผชิญปัญหาและมีความต้องการที่จะร่วมกันแก้ปัญหา) เผชิญอยู่นั้นมีสาเหตุมาจากอะไรบ้าง และมีทางเลือกในการแก้ปัญหานั้นกี่วิธี แต่ละวิธีจะต้องทำอะไรบ้าง ใครจะเป็นคนทำ ทำแล้วใครได้อะไร ใครเสียอะไร ชุมชนและองค์กรได้อะไร เสียอะไร ต้องแลกกับอะไร เพื่อให้เกิดการถกเถียง ไตร่ตรองให้รอบด้าน ถ้าเคยมีใครหรือชุมชนใดที่เคยประสบปัญหาแบบเราเขามีวิธีแก้อย่างไร ผลของการแก้ไขปัญหานั้นอย่างไร แล้วนำข้อมูลทั้งหมดมาใช้ในการ

วางแผนกิจกรรม กระบวนการเพื่อแก้ปัญหา คนในชุมชนร่วมมือกันทำกิจกรรม ร่วมกระบวนการในการแก้ปัญหา ร่วมกันสรุปบทเรียนที่ได้จากการแก้ปัญหา เพื่อพัฒนาต่อยอดไปเรื่อยๆ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด

ดังนั้นเครื่องมือที่สำคัญของงานวิจัยแบบนี้คือเวทีการพูดคุย แสวงหาทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการกับในกลุ่มนักวิจัยด้วยกันเองและกลุ่มคนอื่นๆ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน ในหลายกรณีอาจมีการไปศึกษาดูงานหรือพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนอื่นที่เคยเผชิญปัญหาแบบเดียวกันและประสบผลสำเร็จในการแก้ไขปัญหา เพื่อนำมาปรับใช้กับชุมชนหรือองค์กรของตน (ในโครงการวิจัยนี้คณะนักวิจัยเลือกไปศึกษาดูงานที่ กุฎาสังห์ อำเภอกะชังศรีสะเกษ จังหวัดร้อยเอ็ดและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจังหวัดร้อยเอ็ด) งานวิจัยแบบนี้บางท่านเรียกว่าเป็นการวิจัยเพื่อสร้างจิตสำนึกหรือบางท่านก็เรียกว่างานวิจัยเพื่อการปลดปล่อย ปลดปล่อยวิธีคิดจิตสำนึกของชุมชนให้พ้นจากการครอบงำจากกรอบคิดเดิมที่ทำให้เกิดปัญหาไปสู่กรอบคิดใหม่เพื่อร่วมกันแก้ปัญหา ปลดปล่อยพลังอำนาจที่มีอยู่ในตน ในชุมชนออกมาร่วมกันแก้ปัญหา ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในพลังอำนาจของตนเอง เกิดสำนึกความรับผิดชอบร่วมกันแล้วร่วมกันแก้ปัญหาชุมชนของตนเอง

ในเวทีการพูดคุยแสวงหา "การตั้งคำถาม" การกระตุ้นให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม กลยุทธ์ในการให้คนเกิดสำนึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและองค์กร ตระหนักในปัญหาและอยากเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา จึงเป็นสิ่งสำคัญ เป็นความรู้

ใหม่ภายในบริบทของชุมชนและองค์กรนั้นๆ ที่อาจนำไปปรับใช้ใหม่ได้ในพื้นที่ที่มีบริบทและปัญหาที่ใกล้เคียงกัน

ดังนั้นการบันทึกกระบวนการ การทำกิจกรรม การพูดคุยเสวนาอย่างละเอียดจึงเป็นเรื่องสำคัญพอ ๆ กับข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ดำเนิน ความเชื่อต่อองค์พระธาตุสี่แก้วและการให้ความหมายหรือการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อเหล่านั้นกับวิถีของคนในท้องถิ่น และเกี่ยวข้องกับการสร้างสำนึกความสามัคคีในท้องถิ่นอย่างไร รวมถึงเกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาเด็กและเยาวชนอย่างไร

เครื่องมือที่ใช้ในการบันทึกมีทั้งบันทึกกิจกรรมและกระบวนการรวมถึงข้อสังเกตของนักวิจัย การบันทึกเสียงและภาพกิจกรรม รวมถึงเครื่องมือในการบันทึกการพูดคุยเสวนา เช่น กระดาษปากกาสีต่างๆ

กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลของงานวิจัยประเภทนี้มีสองระดับ คือระดับชุมชนและระดับนักวิจัย เวทีในระดับชุมชนจะร่วมกันวิเคราะห์ตามโจทย์การวิจัยที่ตั้งไว้คือ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ดำเนิน ความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุสี่แก้วเกี่ยวข้องกับการสร้างสำนึกความสามัคคีของคนในท้องถิ่นและการแก้ปัญหาเด็กและเยาวชนในท้องถิ่นอย่างไร ผลของกิจกรรมที่ร่วมกันทำส่งผลอย่างไรต่อความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นอย่างไร นำไปสู่การแก้ปัญหาตามโจทย์ที่ตั้งไว้อย่างไร มีอะไรที่จะต้องทำ

ต่อเนื่องเพื่อให้เกิดความยั่งยืนและชุมชนได้เรียนรู้อะไรบ้างจากการทำวิจัยในครั้งนี้ ส่วนการวิเคราะห์ในระดับนักวิจัยคือการที่คณะนักวิจัยมาร่วมกันถอดบทเรียนจากการทำวิจัยในครั้งนี้ว่า กลยุทธ์ คำถาม กระบวนการ อะไรแบบไหนที่ทำให้คนในชุมชนมาร่วมกันคิด ร่วมกันวิเคราะห์ ร่วมกันทำกิจกรรมในการแก้ปัญหาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง คำถามเพื่อการวิเคราะห์ในเวทีระดับชุมชนเป็นระดับ"ความรู้" ในขณะที่คำถามเพื่อการวิเคราะห์ในเวทีระดับนักวิจัยเป็นระดับ"ปัญญา" และไม่ว่าจะเป็นการวิเคราะห์ในระดับใดก็ตาม "ข้อมูล" เป็นสิ่งสำคัญ ถ้ามีข้อมูลมาก ข้อมูลละเอียด ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการตอบคำถามการวิจัย ที่มีการเก็บรวบรวมและบันทึกไว้อย่างเป็นระบบสามารถนำมาใช้ในเวทีการวิเคราะห์ได้ตลอดเวลาจะทำให้การวิเคราะห์มีความน่าเชื่อถือและมีพลังทั้งในระดับความรู้และระดับปัญญา

การเขียนรายงานหรือบทความเพื่อนำเสนอผลการวิจัยแบบนี้จึงควรให้ความสำคัญกับเรื่องกระบวนการ วิธีการของที่มาของคำตอบมากพอ ๆ หรืออาจมากกว่าคำตอบที่ได้จากกระบวนการวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้น่าสนใจโดยเฉพาะการนำเอาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ดำเนิน ความเชื่อพื้นบ้านมาสร้างสำนึกท้องถิ่นเพื่อแก้ปัญหาเด็กและเยาวชน หากแสดงรายละเอียดของกระบวนการวิจัยตามที่กล่าวข้างต้นก็จะเป็นประโยชน์มากขึ้นต่อผู้อ่านบทความนี้